

Tove Rasmussen:

Relevant viden og vidensformer i socialt arbejde: Eksempel – når social polarisering og fattigdom øges
- refleksion over foreløbige forskningsresultater i relation til vidensformer i socialt arbejde

Paper udarbejdet til FORSA-konference – august 2008-09-04

Paperet bedes ikke citeret uden godkendelse af forfatteren

VIA-UC Socialrådgiveruddannelsen
og
Aalborg Universitet – CCWS

Relevant viden og vidensformer i socialt arbejde: Eksempel – når social polarisering og fattigdom øges - refleksion over foreløbige forskningsresultater i relation til vidensformer i socialt arbejde

Indledning

I dette paper skal jeg foretage refleksioner over nogle foreløbige forskningsresultater vedr. hhv. udvikling i ulighed, social polarisering og fattigdom og et studie af ulighedsbegrebet i relation til relevante vidensformer i socialt arbejde.

Spørgsmålet – ikke blot om vidensanvendelse – men om vidensproduktion er blevet stadig mere påtrængende i socialt arbejde. Betingelserne for og styring af vidensproduktionen er et centralt område i videnssamfundet (Bell) eller vidensøkonomien (Jessop) generelt.

Tematiseringer af vidensanvendelse og vidensproduktion i socialt arbejde har forskellige udgangspunkter varierende med f.eks. epistemologisk udgangspunkt, system eller felttilhørsforhold og positioner i organisationer (eks. evidensbaseret, udvikling af metodekoncepter og praksisforskning).

Gibbons m.fl (1994,2005) har problematiseret den traditionelle institutionalisering af vidensproduktionen ved at pege på udviklingstræk mod den såkaldte mode2 vidensproduktion, der overskrider en lang række af de grænser, der er blevet opfattet som grænser mellem det videnskabelige felt og de forskellige organisationer og områder, der tænkes at anvende den producerede viden, - herunder ikke mindst den forestilling, at produktion og anvendelse kan/bør adskilles skarpt.

Den forholdsvis markante konstruktivistisk orienterede tilgang til forskning i socialt arbejde såvel internationalt¹ som nationalt² har problematiseret særligt de positivistiske, essentialistiske eller 1. ordens positioner som naive og utilstrækkelige i vidensproduktion – ikke mindst i.f.t. socialt arbejde. Nogle efterhånden velkendte modsætninger kan som mere generelt udtrykkes som f.eks. kontekstafhængig/universel vs kontekstafhængig viden, afspejlende vs. konstrueret viden, egenskabsorienteret vs. relationel viden, klar teori/empiri adskillelse vs disses uadskillelighed, ofte fokus på definitioner og operationaliseringer vs. optagethed af begreber(evt. iagttagelsesledende begreber)etc. Mit eget afsæt er, at disse diskussioner og den konstruktivistiske position har bidraget med uhyre meget i relation til relevant vidensproduktion i socialt arbejde.

Der er imidlertid også tematiseringer og vidensområder – der er relevante i socialt arbejde – men som kun i lille udstrækning er behandlet og set som relevant.

Relationen mellem socialt arbejde, vidensproduktion og det politiske felt har været mindre eksplicit tematiseret³, - måske bl.a. i forlængelse af fremvæksten af NPM, som i selvfremstilling er politisk neutral.

Et af de spørgsmål som tidligere har været centralt i socialt arbejde: de materielle og relationelle vilkår – eller med et andre ord levevilkår og f.eks. fattigdom, har heller ikke været tematiseret i noget større omfang i socialt arbejde eller forskning i socialt arbejde i de senere år.

¹ Eks. Fook, Karvinen, Howe, ...

² I dansk forskning i socialt arbejde kan der findes mange træk af en konstruktivistisk tilgang, f.eks. Åkerstrøm Andersen, Villadsen, Mik Meyer, Egelund etc)

³ I et konstruktivistisk standpunkt tematiseres grænserne – der har en anden karakter, end set med et mere traditionel videnssyn - ofte ikke eksplicit, - dog f.eks. Andersen, ...

Det er særligt disse to sidste felter jeg skal tematisere her.

Udvikling i social polarisering, ulighed og fattigdom.

Der finder i disse år en forholdsvis dramatisk udvikling sted i relationer mellem forskellige befolkningsgrupper med hensyn til indkomst- og formuemæssige forhold og i sammenhæng hermed også en række andre forhold.

Der anvendes forskellige begreber og målinger til at følge denne udvikling og de vigtigste er ulighed, social polarisering og – med hensyn til den særligt sårbare gruppe – fattigdom⁴.

Begreberne om økonomisk og social ulighed kan betragtes som de traditionelle begreber til at afdække og følge udviklingen i indkomst- og formueforskelle og i en række sociale forhold som f.eks. uddannelse, indflydelse, boligforhold, sociale relationer, sundhedsforhold mv. Med afsæt i den økonomiske ulighed udfoldede der sig i Norden i 1960 og 70'erne en forskning i levkår eller levevilkår. I Nordisk sammenhæng kan særligt nævnes Erik Allardt og i dansk Erik Jørgen Hansen. Mens indkredsning af social ulighed er sket på forskellige måder, er den mere enkle økonomiske ulighed (der naturligvis er en del af den sociale ulighed) mere entydig – også på tværs af landegrænser. I denne sammenhæng skal jeg kort referere til undersøgelser af den økonomiske ulighed.

Som det ses nedenfor viser af Förster et al. er indkomstuligheden steget i mange OECD lande i perioden fra midten af 90'erne og op til år 2000. På trods af stigning i niveau indtager Danmark stadig positionen som det mest "lige" land blandt de målte.

Table 1: Development in gini-koefficient in a number of OECD countries.

	Ca. 1995*	Ca. 2000**	Udvikling 1995-2000 i % point
Denmark	21,7	22,5	+ 0,8
Sweden	23,0	24,3	+ 1,3
Finland	22,8	26,1	+ 3,3
Norway	25,6	26,1	+ 0,5
Holland	25,5	25,1	- 0,4
Belgium	27,2	-	-
Germany	28,2	27,7	- 0,5
France	27,8	27,3	- 0,5
Italy	34,5	34,7	+ 0,2
UK	31,2	32,6	+ 1,4
USA	34,4	35,7	+ 1,3
Ireland	32,4	30,4	- 2,0

* Förster, M and Pearson (2002): Income distribution and poverty in the OECD Area. OECD.

** Förster, M. and d'Ercole (2005): Income Distribution and Poverty in OECD Countries in the Second Half of the 1990s. OECD.

⁴ Begreber som socialt ekskluderede eller socialt marginaliserede – der i nogle sammenhænge anvendes som et alternativ til fattigdom – er derimod ikke egnede til at følge udvikling i indkomstmæssige relationer.

Det kan særligt bemærkes at sammenhængen mellem type af velfærds regime og ulighed I den beskrevne periode synes at blive mindre markant. Som Goul Andersen(2003) har pointeret er den nordiske universelle velfærdsregimer korreleret med forholdsvis lav ulighed. I den ovenfor beskrevne periode nærmer ulighedsniveauer I de nordiske lande og I lande karakteriseret ved kontinentale forsikringsbaserede velfærdsregimer sig hinanden, mens den højeste ulighed findes I de residuale velfærdsregimer.

I hvert fald for den danske udvikling gælder, at tendensen mod øget ulighed stiger i den efterfølgende periode:

	Gns. årlig realvækst i disponibel indkomst	Stigning i disponibel indkomst	Disponibel indkomst 2005
	Procent	1.000 kr	1.000 kr
10 procent fattigste	0,8	2,6	87,3
2. decil	1,5	8,2	138,0
3. decil	1,9	11,5	161,7
4. decil	2,1	14,7	181,1
5. decil	2,3	17,1	198,9
6. decil	2,3	19,2	217,1
7. decil	2,4	21,4	237,4
8. decil	2,5	24,3	262,0
9. decil	2,5	28,3	296,6
10 procent rigeste	2,5	39,2	415,5
Alle	2,2	18,6	219,6

Kilde: AE på baggrund af lovmodellens datagrundlag

<http://www.aeraadet.dk/regado.jsp?type=page&id=29> (dato: 080808)

Som det ses har de øverste indkomstdeciler har haft procentvise stigninger på godt 3 gange mere end det nederste indkomstdecil. Dette kan betegnes som en væsentlig forandring i indkomstrelationerne mellem forskellige befolkningsgrupper⁵, - der er ingen tvivl om, at afstanden mellem rige og fattige bliver større.

I 1980'erne og -90'erne har begrebet social polarisering vundet udbredelse.

Begrebet er for det første anvendt i sociologiske diagnoser af det post- eller senmoderne samfund, som er karakteriseret ved træk som globalisering, vidensøkonomi, ændrede og øgede risici, detraditionalisering og individualisering (Baumann 1998, Beck 1997, Sennett 1999, Giddens 1994, Lasch 1996 m.fl.).

Social polarisering dækker her forskellige træk ved udviklingen, som har det til fælles, at nye skillelinjer skabes, og at skel mellem forskellige befolkningsgrupper øges, herunder f.eks. at rige bliver rigere, og fattige bliver fattigere.

Social polarisering bliver i disse teorier forbundet med forskellige samfundsmæssige processer og mekanismer, herunder f.eks. kapitalens øgede globale bevægelsesfrihed og etablering af mere

⁵ Det skal bemærkes, at der ikke er tale om udvikling i konstante befolkningsgrupper over årene. F.eks. kan det nederste decil principielt bestå af helt andre personer i 2005 end i 2001.

deregulerede verdensmarkeder, globalisering af elitegrupper, individualiseringen og vidensøkonomiens nye betingelser og krav. Markedsøkonomiens øgede globale betydning antages at reducere nationalstaternes eller politikkenes mulighed for at løse sociale problemer (jf. eksempelvis Bauman 1998).

Begrebet er for det andet anvendt i bysociologiske forskning, der i 90'ernes begyndelse har f.eks. Sassens teori om "den globale by" (Sassen 1991), Castells teori om "den tvedelte by"⁶ (Castells 1989) og Marcuses teori om "den Kvarterdelte by"⁷ som inspirationsgrundlag.

Her henvises ofte til Marcuses forståelse af social polarisering:

"Det bedste billede ..er måske et æg og et timeglas; byens befolkning er normalt fordelt som et æg, der er bredest på midten og løber ud i en spids i begge ender; når den bliver polariseret klemmes midten, og enderne ekspanderer til et udseende som et timeglas. Midten af et æg kan defineres som det mellemste sociale lag. Eller hvis polariseringen er mellem rig og fattig, refererer midten af ægget til den midterste indkomstgruppe. Metaforen beskriver ikke strukturelle skillelinjer, men et kontinuum, hvis fordeling bliver stadig mere bi-modal" (Marcuse, 1989:699, egen oversættelse)⁸

Til forskel fra målinger af økonomisk ulighed og levekårsforskningen, der oftest har nationalstater som undersøgelsespopulation, så fokuserer man altså i den bysociologiske forskning på især storbyernes udvikling med afsæt i et globalt perspektiv.

Den sociale polarisering i den (globale) by forklares ved lignende typer af processer og mekanismer som den samtidsdiagnostiske sociologi:

Globaliseringen forandrer erhvervsudviklingen og arbejdsmarkederne. Servicesektoren vokser på bekostning af industrisektoren. Globaliseringen medfører flere attraktive stillinger med høje indkomster og en øget servicesektor med usikre og dårligt betalte stillinger. Traditionelle middelklassestillinger reduceres i omfang.

Dette indebærer forandringer i den sociale stratificering i retning mod en polarisering og økonomisk ulighed, og set i et byperspektiv medfører det en forandring i byers socialgeografiske struktur, hvor der på den ene side er velstående områder og på den anden side områder – eller ghettoer – med koncentration af sociale problemer (Sassen 1991, van Kempen 1994). Vi får her tendensen mod den tvedelte by med delingen mellem de, der har og de, der ikke har (van Kempen 1994).

I senere undersøgelser fastholdes det rent globale perspektiv imidlertid ikke. Mange har peget på, at det er væsentligt at inddrage politikken eller velfærdsstaten som en muligt modificerende faktor i forklaringer på forskellige storbyers udvikling (Hamnett 1996, Andersen 2003). Globaliseringens konsekvenser vil altid være afhængige af de specifikke lokale og velfærdsstatslige sammenhænge.

I en ny dansk undersøgelse har vi søgt at identificere social polarisering i de 4 største danske byer – eller mere præcist kommunerne i de 4 største byer.

⁶ "The dual city".

⁷ "The Quartered city".

⁸ "The best image ..is perhaps that of an egg and the hour glass; the population of the city is normally distributed like an egg, widest in the middle and tapering off at both ends; when it becomes polarized the middle is squeezed and the ends expand till it looks like an hour glass. The middle of an egg may be defined as intermediate social strata. Or if the polarization is between rich and poor, the middle of an egg refers to the middle income group. The metaphor is not structural dividing lines, but of a continuum, whose distribution is becoming increasingly bi-modal" (Marcuse, 1989:699).

Tabel 5.1.B. Udvikling i social polarisering – en sammenfatning

	København ⁹	Århus	Odense	Aalborg
Fattiggruppe				
1996	5,6	6,0	4,9	4,4
2000	6,9	6,6	5,3	5,4
2005	9,0	9,5	7,1	7,1
Midtergruppe				
1996	80,9	81,8	84,4	85,3
2000	78,0	80,8	83,4	83,4
2005	72,1	75,0	79,7	80,0
Højindkomstgruppe				
1996	13,5	12,2	10,7	10,3
2000	15,1	12,6	11,3	11,2
2005	18,9	15,5	13,7	12,9

Undersøgelsespopulation: Alle indbyggere i kommunerne, der har boet der hele året.

Fattiggruppe defineres som personer, der har mindre end eller lig med 50 % af median.

Midtergruppe defineres som personer, der har over 50 % af median og mindre end eller lig med 150 % af median.

Rige gruppe defineres som personer, der har over 150 % median.

Kilde: Rasmussen, Tove og Anders Bøggild Christensen: Social polarisering og fattigdom i Århus kommune 1996-2005

Tabellen viser samtidig den relative fattigdomsudvikling i samme storbyer. Der anvendes flere forskellige definitioner af fattigdom. Ud over den traditionelle skillelinje mellem absolut og relativ¹⁰ fattigdom, - hvor vi har anvendt den relative -, udgøres den væsentligste skillelinje af, om fattigdom på den ene side måles ud fra standarder for minimum leveniveau (budgetmetoden)¹¹ eller subjektive oplevelser af indkomsters tilstrækkelighed i.f.t. deltagelse i det almindelig liv (afsavnsmetoden)¹² eller på den anden side, om fattigdomsgrænsen sættes til en procentdel af disponible medianindkomst i landet eller området.

Som det ses har vi valgt at anvende den sidste definition. Tilvalget af denne definition er begrundet i, at den udgør et god basis for at se på udvikling i relationer mellem befolkningsandele eller – grupper, - samt at man kan argumentere for, at indkomst er en umådelig central faktor for individers handlemuligheder. Dertil kommer, at den er målbar og hermed danner basis for sammenligninger. Her kan man igen sætte fattigdomsgrænsen ved 50%¹³ eller 60%¹⁴ (og evt. 70%) af den ækvivalerede¹⁵ disponible medianindkomst. I tabellen er det 50% grænsen¹⁶, der er valgt.

⁹ Det skal understreges, at Københavns kommune er langt mindre end det areal, der dækker storbyen København. Således er f.eks. Frederiksberg, de nordlige meget velstående dele af storbyen såvel som de sydvestlige mindre velstående dele ikke en del af den måling, der er foretaget. Måske særligt for Århus falder en del af det, der kan opfattes som en del af bystrukturen i Århus også udenfor Århus kommune.

¹⁰ Eks. Townsend, 1979

¹¹ Definition f.eks. anvendt af Forbrugerstyrelsen, 1993, CASA, 2002, Rådet for socialt udsatte, 2003, og i en nyere undersøgelse i Københavns kommune, 2008

¹² Elm Larsen, 2004

¹³ Anvendes f.eks. af OECD, Det økonomiske råd, 2006, Finansministeriet, 2004

¹⁴ EU, Eurostat

¹⁵ Vi anvender den ækvivalerede disponible indkomst – dette for at få sammenlignelige mål for individer, der lever alene og i familierelationer. Den anvendte formel for ækvivalering er: $(nv+0,6nb)0,8$ n=antal, v=voksne, b=børn

¹⁶ Der er ikke her tale om et valg af denne procentsats som den mest relevante eller velbegrundede, men om et mere praktisk valg, der er egnet til at se på udviklingstræk. Man kan argumentere for at kontrollere grænseprovenuet vha. budgetmetoden eller afsavnsmetoden. F.eks. peger en undersøgelse i Københavns kommune på, at der kunne argumenteres for at sætte fattigdomsgrænsen ved 70% (2008)

I tabellen er det den ”lokale” fattigdomsudvikling, der er målt, d.v.s. at fattigdomsgrænserne i de udvalgte kommuner er bestemt af indkomststørrelserne og – udviklingen indenfor hver af disse kommuner.

Det ses at fattigdomsudviklingen er forholdsvis dramatisk i den beskrevne periode, f.eks. fra 6% til 9,5% i Århus. Udviklingen indebærer ikke, at flere har en lavere realindkomst i 2005 end i 1996, men at indkomstfordelingerne har ændret sig markant i én retning og at flere er i en situation, hvor de har relativt dårlige leve- og handlemuligheder – samtidig med, at højindkomstgruppen – med de langt bedre leve- og handlemuligheder er vokset.

Set i et social polariserings perspektiv er den midterste indkomstgruppe ikke faldet dramatisk, men der er meget klare og meget entydige udviklingstræk i alle fire byer/kommuner. Der viser sig endvidere et mønster: jo større by, jo større social polarisering.

Udviklingen i fattigdom, social polarisering og ulighed er ikke knap så dramatisk set på landsniveau, som i storbyerne, hvor udvikling mod hhv. højindkomster og lave indkomster begge findes som træk. På landsniveau ser vi en udvikling med henholdsvis regioner med økonomisk og vækstmæssig fremgang og tilbagegang (populært f.eks. : ”den rådne banan” og ”den tykke pølse”). På byniveau ser vi – med Århus som eksempel – en forstærket udvikling mod bydele, hvor lave indkomster og fattigdom vokser og andre bydele, hvor andelen af højindkomster vokser (Rasmussen og Andersen, 2008)

Anvendelse af økonomiske data giver anledning til at konkludere, at der er sket og formentligt fortsat sker større forskydninger mellem forskellige dele af befolkningen. Der er ingen tvivl om, at uligheden, den sociale polarisering og fattigdommen er stigende og at vi hermed er vidne til en udvikling, hvor de sociale afstande mellem forskellige dele af befolkningen øges.

Ulighed, social polarisering og fattigdom, som den her er målt, er alle relative fænomener. En måling f.eks. af udviklingen i fattigdommen kan imidlertid læses eller forstås substantialistisk. Som et fænomen, der objektivt kan afgrænses og som umiddelbart og meningsfyldt kan følges over en tidsmæssig udvikling. Dette er – som jeg skal komme ind på i næste afsnit – forbundet med store begrænsninger. Én måde at udtrykke begrænsningerne på, er ved at henvise til det relationelle aspekt (Bourdieu). Et bestemt samfundsmæssigt fænomen eller en samfundsmæssig gruppe vil altid blive anskuet ud fra en bestemt position – til forskel fra blot og bart et neutralt blik. Fattigdom som et socialt problem kan antages f.eks. at blive påvirket af de voksende sociale afstande. Begrebet om den sociale polarisering tematiserer tydeligere end de øvrige fænomener det relationelle aspekt i udviklingen, idet væsentlige træk ved udviklingen i de positioner, hvorfra forskellige fænomener ses indfanges.

Udvikling i ulighedsbegrebet

Et alternativ til at definere begreber eller fastlægge disses betydning ved at henvise til f.eks. bestemte teorier eller teorikomplekser, således som det f.eks. finder sted i forskning af levevilkår og i forskning i social polarisering kan være at gå begrebshistorisk til værks (Koselleck, 2007).

Den begrebshistoriske tilgang har nogle fordele i relation til udviklingen i ulighedsbegrebet. Ulighedsbegrebet er ikke blot eller primært et teoretisk begreb, der først og fremmest har rod i en videnskabelig tradition. Det er også – eller måske primært – et begreb, der er blevet anvendt hyppigt og set i.f.t. samfundsvidenskaberne på et tidligt tidspunkt, i en politisk sammenhæng. Som sådan kan det også karakteriseres som et hverdagsbegreb (...).

Den definatoriske tilgang indebærer den fordel, at begrebet indkredses præcist og f.eks. kan operationaliseres på en præcis og entydig måde. En klar ulempe er imidlertid, at definitionerne – især set over tid - kan adskille sig fra den mening, begrebet i politisk og hverdagssproget tillægges¹⁷. Koselleck formulerer - med henvisning til Nietzsche - dette mere radikalt, idet han skelner mellem ord og begreber, hvor de sidste altid er og må være flertydigt:

”Alle begreber, i hvilke en hel proces sammenfatter sig semiotisk unddrager sig definitionen; definerbart er kun det, der ikke har en historie”(Nietzsche)” Koselleck, 2007: 71-72¹⁸

Begrebshistorie forstås af Koselleck som en etableret disciplin med flere rødder, herunder filosofisk terminologihistorie, filologi, semasiologi¹⁹ og onomasiologi²⁰. Denne adskiller sig fra det, der

¹⁷ I nogle tilfælde kan dette også udtrykkes som et validitetsproblem.

¹⁸ I sin begrebshistoriske tilgang har Koselleck ligesom f.eks. Foucault en ambition om en historieskrivning, der tager afsæt i at også den der udforsker, er bundet af sin egen tid og begreber – eller ikke indtager en særligt privilegeret position. Begreberne om erfaring og erfaringsrum samt forventning og forventningshorisont står centralt. F.eks. ”erfaring er det nutidigt forgangne” og dermed netop ikke blot eller lig med det forgangne, og ”forventningen opstår i nutiden, den er nutidigt aktualiseret fremtid, som sigter på et endnu-ikke, på det ikke-erfarede, på det, der kan gøres tilgængeligt” (Koselleck, 2007:33)

benævnes socialhistorie og som beskæftiger sig med den sociale eller samfundsmæssige udvikling eller forandring.

Begrebshistorien ses som en væsentlig disciplin, der kan styrke den socialhistoriske analyse, - men Koselleck argumenterer mere radikalt for at begrebshistorien må inddrages for at den socialhistoriske analyse kan blive tilstrækkelig.

Begrebet ulighed er undersøgt inspireret af denne begrebshistoriske tilgang.

Det kunne forekomme indlysende at undersøge begrebet lighed – som kunne betragtes som ulighedens klare modbegreb, og som det mere udbredte og anvendte begreb. Når begrebet om ulighed her fastholdes er det ikke blot fordi det er det begreb, der anvendes i undersøgelsen, men også fordi der kan argumenteres for, at ulighedsbegrebet kun er lighedsbegrebets relevante modbegreb i nogle af dettes mange betydninger. Der er med andre ord tale om en langt mere begrænset undersøgelse, end hvis den gjaldt lighedsbegrebet.

Den anden omfattende begrænsning, der er foretaget, er at udvælge de danske socialdemokratiske principprogrammer som det empiriske materiale. Udvælgelsen af det danske socialdemokrati er begrundet i, at det er udviklingen i ulighedsbegrebet i dansk sammenhæng, der her står særligt centralt. Der er endvidere taget afsæt i en antagelse om, at begrebet har sin væsentligste dynamik i en politisk – i modsætning til øvrig dagligdags eller videnskabelig – kontekst. Endelig ses socialdemokratiet – til forskel fra hhv. de såkaldt borgerlige partier eller de mere radikale venstrefløjspartier – som det mest centrale parti i.f.t. netop ulighedsbegrebet.

Endelig kan det diskuteres, hvorvidt man i udvælgelse af programmer relevant kan afgrænse til principprogrammer til forskel fra arbejds- og/eller valgprogrammer. Det er ikke hensigten her at analysere udviklingen i ”ulighedspolitikken”, som den praktisk er udført eller søgt udført, men udviklingen i den mere overordnede betydning, som ulighed er tillagt. Dette taler for at det er principprogrammer, der vægtes.

Der tilsigtes således ikke nogen tilnærmelsesvis fuldstændig undersøgelse af ulighedsbegrebets udvikling, men derimod en mere begrænset undersøgelse, der må anses for central og relevant for begrebets udvikling i en politisk kontekst, og som dernæst kan formodes at have betydning for begrebsanvendelse og udvikling i videnskabelig sammenhæng.

Nogle få bemærkninger om lighed i den moderne verden

Idet begrebet ulighed henter betydninger hos dets mere omfattende modbegreb lighed, skal jeg i det følgende kort komme ind på nogle væsentlige betydninger af lighedsbegrebet. Jeg skal begrænse mig til nogle indkredsninger af lighedsbegrebet i den moderne verden.

Der kan pege på væsentlige formuleringer om lighed i f.eks. Den amerikanske uafhængighedserklæring fra 1776:

“We hold these Truths to be self-evident, that all Men are created equal, that they are endowed, by their CREATOR, with certain unalienable Rights, that among these are Life, Liberty, and the Pursuit of Happiness”²¹

Og i den franske revolutions menneskerettighedserklæring fra 1789:

¹⁹ Henvissende til betydning: Læren om sproglige størrelses betydning, jf. Den store danske encyklopædi

²⁰ Henvissende til ordnende principper, herunder det princip, at sprogbeskrivelser tager udgangspunkt i begrebsområder og ikke i grammatiske strukturer, jf. Den store danske encyklopædi

²¹ <http://www.kidport.com/RefLib/usaHistory/AmericanRevolution/DecInd.htm>

“Men are born and remain free and equal in rights. Social distinctions may be based only on considerations of the common good” and “All citizens, being equal in its eyes, shall be equally eligible to all high offices, public positions and employments, according to their ability, and without other distinction than that of their virtues and talents.”²²

Lighed blev formuleret op mod den tidligere feudale orden med gud-givne privilegier til udvalgte grupper i befolkningen. Det modsatte af lighed i denne betydning synes at være at forskelsgørelsen. Betydningsindholdet i lighedsbegrebet har som bekendt været omdiskuteret. En af de væsentlige forskelle i denne forbindelse er skillelinjen mellem en liberal og en kritisk eller socialistisk orienteret tolkning. Skillelinje er tæt forbundet med opfattelsen af det eksisterende samfund.

I en kritisk eller marxistisk forståelse af samfundet ses både frihed og lighed som blotte formelle rettigheder, som danner en af forudsætningerne for det kapitalistiske samfund. Distinktionen mellem udbytter og udbyttede implicerer, at friheden og ligheden for størsteparten af befolkningen udspringer sig indenfor tvangsmæssige tøjler.

Blandt forskellige liberale tolkninger, skal Rawls²³, der bygger på klassisk liberalisme og tager markedsøkonomien som forudsætning²⁴, trækkes frem som eksempel.

Rawls formulerer to principper:

”Each person is to have an equal right to the most extensive total system of equal basic liberties compatible with a similar system of liberties for all” and

“Social and economic inequalities are to be arranged so that they are both:

- (a) to the greatest benefit of the least advantaged and
 - (b) attached to offices and positions open all under conditions of fair equality and opportunity”
- (Rawls, 1972:302, cited from Callinicos, 2000: 45-46)

Det måske mest bemærkelsesværdige og omdiskuterede i Rawls position er formentlig difference princippet, hvor

“Those who have been favoured by nature, whoever they are, may gain from their good fortune only on terms that improve the situation of those who have lost out”(op.cit., 47)

Frihed og lighed behandles af Rawls (i 1970'erne) som tæt sammenvævede, men lighed tillægges en betydning, der er mere udvidet, end nødvendigvis impliceret i de fundamentale rettigheder i de ovenfor nævnte deklamationer. Begrebet ”ulighed” er nævnt og specificeret til økonomiske og sociale uligheder.

Et begreb åbner op for et rum af mening, som kan tolkes (Koselleck, 2007), og i tilfældet ”lighed” har Balibar (1994) søgt at vise, at netop dette begreb åbner for en mere radikal tolkning, end den der blev foretaget ved formuleringen af de moderne menneskerettigheder. Han skaber begrebet ”equaliberty” som en enhed af lighed og frihed og argumenterer for, at frihed og lighed må forstås som hinandens forudsætninger i den franske menneskerettighedserklæring.

Frihed og lighed skal ikke forstås på basis af det forgangne samfunds essentialistiske tænkning²⁵, men som skabt på basis af praktiske eksperimenter.

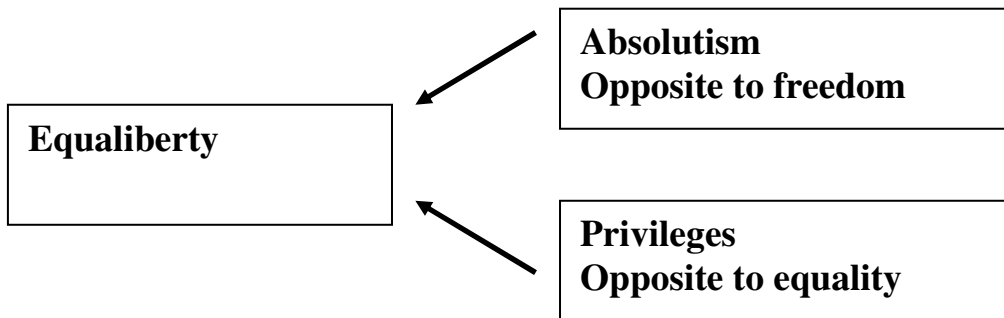
²²[Http://www.elysee.fr/elysee/anglais/the_institutions/founding_texts/the_declaration_of_the_human_rights/the_declaration_of_the_human_rights.20240.html](http://www.elysee.fr/elysee/anglais/the_institutions/founding_texts/the_declaration_of_the_human_rights/the_declaration_of_the_human_rights.20240.html)

²³ J. Rawls: Theory of Justice, Oxford 1972

²⁴ See Callinicos, 2000

²⁵ “The Declaration does not posit any ”human nature” before society and political order, as an underlying foundation or exterior guarantee” (Balibar, 1994:45)

Equaliberty kan illustreres af figuren:



Frihed og lighed i den betydning det er anvendt i den franske menneskerettigheds erklæring er formuleret op imod både absolutisme ("the royal will is law" (op.cit. 47)) og privilegier til forskellige grupper. I denne betydning er frihed og lighed ikke hinandens modsætninger, som liberale positioner til tider antager, men hinandens forudsætninger.

Balibar argumenterer videre for, at de forskellige betegnelser, der anvendes i menneskerettigheds erklæringen: "men" and "citizen" i begrebet equaliberty bliver sat lige. Dette leder til mere radikale tolkninger, end forudsat ved formuleringen:

"the Declaration opens an indefinite sphere of "politicization" of rights-claims, (...) the right-claims of salaried workers or dependents, as well as those of woman or slaves, and later of the colonized" (op.cit:49)

Og

"If it is absolutely true that equality is practically identical with freedom, this means that they are necessarily always contradicted together" (op.cit. 48)

Ulighed i det danske socialdemokratis programmer

Der findes 6 socialdemokratiske principprogrammer²⁶ fra 1876 til 2004. De falder ikke i en jævn tidslig rækkefølge og derfor er der i det følgende foretaget en opdeling i 3 perioder: den tidlige periode (programmer 1876²⁷ og 1913), mellemprioden (programmer 1961²⁸ og 1977) og endelig den sene periode (programmer 1992 og 2004)

²⁶ De første programmer benævnes ikke principprogrammer, men er i senere socialdemokratisk historieskrivning ligestillet med det, der senere kaldes principprogrammer.

²⁷ Kilde: Socialdemokratiske partiprogrammer, Udgivet af socialdemokratisk forbund, København 1932

²⁸ Kilde: Bille, Lars (1970) Samling af nogle danske partiprogrammer, København: Københavns Universitets Institut for Samtidshistorie og Statskundskab

Den tidlige periode: Ulighedsbegrebet er insignifikant

Ulighedsbegrebet er kun anvendt få gange i de første principprogrammer fra hhv. 1876 og 1913. I det første program vil partiet kæmpe for:

”Afskaffelse af Lønarbejds-Systemet, samt enhver Slags Udbytning, lige meget i hvilken form, den optræder. Udryddelse af alle sociale og politiske Uligheder” (op.cit: 5)

Det kan bemærkes at ulighed her er karakteriseret som social og politisk – til forskel fra f.eks. økonomisk, - som det ses i senere tekster.

Ulighed anvendes i en bred og uudtømmelig betydning om skel og uretfærdigheder i befolkningen. I et onomaseologisk perspektiv synes det særligt at være begreber som ”udbytning” og ”nød og elendighed” set i sammenhæng med ”retfærdighed”, der anvendes for forhold, der kan forbindes med ulighed. Dette understreges af at anvendelsen af begrebet er indrammet af programmets start, som fastslår:

”Arbejdet er Kilden til al Rigdom og Kultur, og bør hele Udbyttet tilfalde dem, som arbejder” (op.cit: 5)

Der ønskes en omfattende og dybtgående samfundsændring, der retfærdiggøres af denne sætning. Social og politisk ulighed er skabt af det eksisterende uretfærdige samfund.

I programmet fra 1913 findes følgende formuleringer om ulighed

”Overklassens Herredømme over Produktionsmidlerne medfører politisk Ufrihed, social Ulighed, Splid mellem Nationerne og skaber Elendighed for Samfundets produktive Medlemmer” (op.cit:7)

- og næsten identisk med det første program:

”Gennemførelsen af det socialistiske Fælleseje og den socialistiske Produktion vil betyde Tilintetgørelsen af alle former for Udbytning, Undertrykkelse og Ulighed” (op.cit: 8)

Der synes ikke at være større meningsændringer i begrebet fra det første til det andet program, der da også deler den ovenfor citerede indlednings sentens.

Staten tillægges en fremtrædende rolle som f.eks. at yde hjælp til produktionsforeninger, at inddrage visse jorder og opkøbe andre mhp at husmænd og landarbejdere kan forpagte, at stå for opdragelse og undervisning, at forbyde børnearbejde og at drage omsorg for syge, gamle og arbejdsinvalid.

I de programsatte konkrete krav, er der krav, som kan forbindes med senere anvendelser af begrebet ulighed, herunder f.eks. krav om en progressiv beskatning og f.eks.sikring af ”samme adgang” – eks. adgang til også den højeste uddannelse uanset ”ydre kår”, men begrebet ulighed anvendes ikke i forbindelse med disse krav.

Set som modbegreb til lighed refererer ulighed til retfærdiggørelse i bred forstand.

Mellempærioden: begrebet ulighed blomstrer.

De næste programmer er fra en langt senere periode, hvor partiet ofte har taget del i regeringen.

I 1961 og især i 1977 programmet anvendes begrebet ulighed ofte og i forskellige sammenhænge og delbetydninger.

Mest generelt og i nogen udstrækning i forlængelse af de tidligere programmer:

”Det kapitalistiske samfunds ulighed og den uhæmmede økonomiske magtudfoldelse er den virkelige fare, der truer et frit samfund” (1961-program, Bille, 1970.:29)

Og

”For den fortsatte kamp mod ulighed og uretfærdighed er direkte indgreb i samfundets produktionsapparat derfor uundgåeligt” (1977-program, Solidaritet, 1977:5)

Der er en linje tilbage til den tidligere forståelse, men en forskel er, at ulighed klart er blevet et mere centralt begreb. Begrebet udbytning er forsvundet og der kan argumenteres for, at begrebet ulighed har erstattet begrebet udbytning. I denne mest generelle betydning af ulighed refererer uligheden til den uretfærdige situation, der så blot indkredses på en anden måde end i den tidlige periode. I denne indkredsning er et nyt aspekt dukket op. Der tales om den uhæmmede økonomiske magtudfoldelse. Bekæmpelsen af den uhæmmede økonomiske magtudfoldelse fører til mere præcise ideer om planlægning og politisk intervention i de økonomiske relationer. Troen på fremskridt ved anvendelse af videnskabelige undersøgelser, teknologiske fremskridt og samfundsplanlægning” (op.cit. 30) er meget klar i 1961-programmet. I relation til konsekvenserne af den uhæmmede vækst er ”vi”-et- eller den gruppe, der rammes af konsekvenserne formentlig hele befolkningen.

Økonomisk ulighed:

Ulighed får også en mere præcis betydning i sin sammenkædning med ”økonomisk”

”Det kapitalistiske system medfører en økonomisk ulighed langt ud over, hvad den enkeltes indsats betinger. Denne ulighed betyder frihed for de få på bekostning af de mange” (Bille, 1970.:29)

I forbindelse med, at der ønskes fremgang for lavtlønnede ønskes en

”udjævning af økonomiske uligheder” (op.cit.:30)

Skatten skal (fortsat)

”virke udjævrende på uligheden i indkomst og formue” (op.cit.:31)

Der påpeges endelig at

”arv fastholder uligheden” (op.cit.:31)

Når ulighed forbindes med ”økonomisk” synes der ikke længere at være en direkte forbindelse til ulighed i dens generelle mening, idet:

- 1) Uligheden relateres til fordelingsaspektet af det kapitalistiske samfund – til forskel fra produktionsrelationerne
- 2) Ulighed opgøres på en skala i modsætning til at være i en dikotomi-relation til lighed
- 3) Et nyt kriterium for den uretfærdige situation er blevet opridset: ”hvad den enkeltes indsats betinger”

Lighedsbegrebet med dets radikale krav er ikke et relevant modbegreb. Der er snarere tale om skabelsen af et nyt ulighedsbegreb, hvor det er andre fænomener end lighed, der udgør de skabende

elementer. Det kan betragtes som fremvæksten af et nyt begreb ”økonomisk ulighed” som et uafhængigt eller delvis uafhængigt begreb. ”Vi”-et – eller den gruppe, der er offer for uligheden – er primært de, der er i bunden af indkomsthierarkiet. En gruppe, som er forskellig fra den, der rammes af konsekvenserne af den uhæmmede økonomiske magtudøvelse.

Det nye kriterium for den uretfærdige situation kan kun forstås i relation til en tolkning af den fordelingsmæssige logik i det kapitalistiske samfund – eller med en måske mere relevant betegnelse – markedsøkonomien. Præmissen for hvad der i denne henseende er den retfærdige situation har bevæget sig hen mod de, som Rawls formulerer. Måske kan det endog påpeges at Rawls differenceprincip er mere radikalt, fordi han stiller spørgsmålstegn ved præmissen, at det er retfærdigt at den talentfulde automatisk har ret til at nyde godt af sit talent.

Ulighed i vilkår og konsekvenser heraf:

I 1977 synes der på den ene side at være en skærpelse i formuleringer vedrørende den generelle betydning af ulighed. Formuleringer i programmet præget af, at der har været anvendt forskellige midler til at bekæmpe uligheden:

”Men de grundlæggende uligheder i økonomisk magt og formåen består” (Solidaritet, 1977.:4)

”Kapitalisme medfører uundgåeligt ulighed i magt og velstand” (op.cit.:10)

Der er ikke skabt tilstrækkelig bevidsthed om reformers nødvendighed

”Derfor er der ikke skabt politiske forudsætninger for et opgør med de grundlæggende uligheder i det kapitalistiske samfund” (op.cit.:4)

”For den fortsatte kamp mod ulighed og uretfærdighed er direkte indgreb i samfundets produktionsapparat derfor uundgåeligt” (op.cit.:5)

På den anden side, er det særlige spørgsmål om uligheds virkemåde, der nyformuleres:

”Uligheden er et netværk af indbyrdes sammenhænge. Der er stor sandsynlighed for, at den enkeltes sociale baggrund bestemmer uddannelse og indtjening. Lav løn er kædet sammen med fysisk og psykisk belastende arbejde, vantrivsel, sygdomsrisiko og ringe tryk i ansættelsen ...” (op.cit.:12)

Der argumenteres for forebyggelse

”Allerede ved skolealderens begyndelse vil det kræve uforholdsmæssig stor indsats at rette op på uligheder i småbørns udvikling, der er grundlagt ved vantrivsel og kontaktmangel. Derfor må der sættes direkte ind på at modvirke børnenes ulige startvilkår” (op.cit.:13)

I det hurtigt udviklede samfund

”eksisterer der en alvorlig generationsbestemt ulighed i uddannelsesmæssige forudsætninger” (op.cit.:13)

Solidarisk lønpolitik og demokratiske rettigheder er forudsætningen for

”at ulige løn- og arbejdsforhold afskaffes” (op.cit.:13)

Når ulige betingelser formuleres, forstås uligheden som noget, der går ud over den økonomiske ulighed.

- 1) At være i bunden af indkomsthierarkiet er relateret til andre dårlige og usunde betingelser og man ser formulering af ulige betingelser eller vilkår.
- 2) Det antages/hævdes at der er en social arvelighed i uligheden

- 3) Det er et udgangspunkt, at den sociale arvelighed kan og skal forebygges, - samtidig peges der på udgifter herved – og indirekte – nødvendigheden af at handle (økonomisk) rationelt i.f.t. denne bekæmpelse.

Ulighed i betingelser eller vilkår kan betragtes som en videreudvikling af begrebet om den økonomiske ulighed og deler den egenskab, at det opgøres på en skala.

Ulighed i vilkår kan – i nogen udstrækning – trække på den radikale tolkning af lighedsbegrebet. Ulighed i betingelser kan ikke retfærdiggøres, - særligt hvis der er tale om en socialt arvet ulighed, hvor individer systematisk har meget forskellige chancer.

Ulige vilkår er også relateret til ”sundhed” og sundhed er igen forbundet med en meget stærk type retfærdiggørelse. Samfundet har således en moralsk forpligtigelse til at forebygge og behandle grupper, der er ofre for særligt dårlige vilkår.

Argumentationen for forebyggelse trækker således på den ene side på en moralsk forpligtigelse i forlængelse af de forskellige former for retfærdiggørelse. På den anden side peges der også mere indirekte på effektivitetsargumenter, f.eks. at tidlig forebyggelse kan betale sig.

Der er - som tidligere nævnt – især i 1960erne og -70erne at det videnskabelige begrebsapparat om levevilkår udvikles. Der synes ikke at være tvivl om, at der er tætte forbindelser mellem det politiske og det videnskabelige emneområde.

Den sene periode: Ulighedsbegrebet udfases

I den sene periode er der 2 programmer: et fra 1992 og et fra 2004. Ulighedsbegrebet er nævnt langt sjældnere end i mellemprioden.

I 1992 kan man stadig finde ulighedsbegrebet i sin mere generelle betydning:

”Demokratisk socialisme er modstykket til enhver form for diktatur og til kapitalismens ulighed” (Socialdemokratiets principprogram, 1992:4)

Betydningen af ulighed er blevet mere vagt forbundet med diktatur - et fænomen i den politiske sfære – og uligheden nævnes oftest i forbindelse med den globale til forskel fra den lokale situation:

”Socialdemokratiet betragter økonomisk ulighed mellem rige og fattige lande som den største trussel mod fred og stabilitet og prioriterer arbejdet for en retfærdig økonomisk verdensorden højt” (op.cit.:16)

Frihed og lighed:

De nye formuleringer om ulighed reflekterer at relationen mellem frihed og lighed er blevet et centralt tema.

”Socialdemokraterne forkaster den borgerlige ulighedsfilosofi” (1992.:20)

og

”Vores frihed er for alle, ikke kun de få. Derfor er kampen mod ulighed, uretfærdighed og den negative sociale arv, der fastholder mennesker i ufrihed, en mærkesag for Socialdemokraterne” (2004:3)

I 1992-programmet starter tematiseringen af relationen mellem frihed og lighed:

”Frihed og lighed er ikke hinandens modsætninger, men hinandens forudsætninger eftersom reel frihed forudsætter, at alle gives lige muligheder” (op.cit. 5)

og fortsættes i 2004-programmet:

”For Socialdemokraterne handler lighed om at skabe frihed for mennesker” (Socialdemokratiets principprogram 2004)

Der tages i 1992 afstand fra planøkonomi og formynderi, men

”Markedsøkonomien i sig selv fjerner ikke arbejdsløshed og dybe sociale skel og kan derfor ikke stå alene”

”Samspejlet mellem en stærk og velfungerende offentlig sektor og det private erhvervsliv er nødvendigt for fuld beskæftigelse og en rimelig fordeling af velstanden” (op.cit.:12)

Økonomisk dynamik og –effektivitet er – også i lyset af det mere internationalt orienterede samfund – blevet en mere markeret forudsætning:

”..social retfærdighed og økonomisk effektivitet godt kan gå hånd i hånd” (op.cit.:6)

Det er vanskeligt at studere en udvikling i ulighedsbegrebet, simpelthen fordi det ikke synes at være et centralt begreb. Fokus er klart flyttet fra ulighed til relationen mellem frihed og lighed, Hvor der i (defensive?) formuleringer søges etableret en position, hvor frihed og lighed ikke ses som hinandens modsætninger, - og hvor lighed ikke identificeres med ensshed. Mangfoldighed fremhæves.

Man kunne argumentere for, at begrebet ulighed ikke nævnes så ofte, fordi det er blevet veletableret og ikke behøver videre forklaring eller uddybning.

Det er dog interessant at se, at udtrykket ”lige muligheder” gives en meget central position. ”Lige muligheder” er særligt ofte nævnt i 2004-programmet. Lige muligheder er direkte forbundet til den voksende individualisering i samfundet.

Det ses derfor relevant at tale om et skift i fokus fra ulighed til lige muligheder. Den gruppe, der er offer for de dårlige vilkår synes hermed i højere grad at begrænse sig til børn og unge end de, der er i bunden af indkomstskalaen. Den uretfærdige situation bliver (mere) begrænset til de, der ikke har fået en fair chance for at udvikle deres potentialer. Levevilkår for den del af befolkningen, der befinder sig nederst i en skala for levevilkår er ikke inkluderet som uretfærdige i denne formulering. Det skal dog siges, at gruppen er nævnt i 1992-programmet²⁹

Positionen har lighed med, hvad Balibar kalder equaliberty i det stærke argument for, at lighed og frihed skal ses som hinandens forudsætninger. Begrebet equaliberty kunne på den anden side ses som åbnende for andre horisonter end blot ”lige muligheder”.

²⁹ ”forbedre levevilkårene for små og jævne indkomster” (op.cit.:19)

Oversigt over ændringer i ulighedsbegrebet

Skift i betydninger i ulighedsbegrebet er søgt opsamlet i følgende oversigt:

	Tidlig periode	Mellem periode	Sene periode
Orientering i tolkning af begreb	Kritisk	Kritiske elementer Liberal	Liberal
Fokus/ikke fokus	Ulighed er ikke et centralt begreb	Ulighed er det centrale begreb	Ulighed er ikke et centralt begreb
Udvikling i relation til uligheds temaet	Udbytning	Økonomisk ulighed Ulige levevilkår	Lige muligheder
Den gruppe, der er offer for <u>uretfærdighed</u> i ulighedsbegrebets generelle betydning	De produktive medlemmer af samfundet Eller Arbejderklassen	Alle i samfundet	Grupper på globalt plan eller Fattige lande
Den gruppe, der er offer for <u>uretfærdighed</u> i den specifikke betydning af ulighed/ulighedstema	---	De, der er på bunden af indkomsthierarkiet Grupper med dårlige levevilkår	Grupper, der har ulige muligheder: f.eks. børn og unge

Ulighed som et – i det mindste delvis – selvstændigt begreb synes at være dannet i mellemprioriden for herefter at forsvinde som et centralt begreb.

Nogle perspektiveringer og refleksioner:

Uden her at gøre nærmere rede for forskellige vidensformer, skal jeg kort skitsere nogle af de skillelinjer, der kan have betydning for udvikling af viden om sociale problemer, herunder fattigdom og dernæst foretage nogle foreløbige refleksioner med afsæt i ulighed og fattigdom. Det skal understreges, at der netop er tale om foreløbige – og dermed ufuldstændige refleksioner.

Set udefra kan det synes selvfølgelig, at f.eks. viden om sociale problemers udvikling, f.eks. øgning af fattigdommen, -hvis socialt arbejde blev udøvet professionelt -, burde være forbundet med en klar og velafprøvet indsats til afhjælpning heraf. Jeg skal argumentere for, at denne betragtning udtrykker en utilstrækkelig indsigt.

Hvilken form for viden, der anses for hhv. gyldig og relevant kan forbindes med:

- forskellige professionsbegreber, herunder det traditionelle Parsons'ske videns(skabs)baserede professionsbegreb overfor den mere refleksive professionsforståelse, som f.eks. findes hos Schön.

Og

- og opfattelser af hvad der accepteres som gyldige vidensproduktionsprocesser, herunder f.eks. alene den såkaldte "mode1" eller såvel "mode1" som "mode2".

Den traditionelle professionsforståelse og "mode1" tenderer mod at identificere al gyldig viden med viden produceret i anerkendte forskningsinstitutioner³⁰ – der særligt vægtlægger efterfølgelse af ganske bestemte metode- eller procedureregler som det, der afgør, hvorvidt der er tale om gyldig viden (Andersen, 1999) – og dernæst antage, at den professionelles anvendelse af denne viden dels udgør det centrale i arbejdet og dels er tilstrækkelig fyldestgørende for arbejdets udførelse³¹. Vejen mellem den producerede viden og anvendelse af samme kan her anskues som en implementeringsproces.

Tages der derimod afsæt i en professionsforståelse, hvor det at blive god til jobbet implicerer mere og andet end opbygning af et "vidensreservoir", - herunder en handlingsrelevant viden om alle de differentierede, individuelle og specifikke situationer, forståelser og reaktioner, så skabes der basis for at problematisere den traditionelle "mode1" vidensproduktion, som den eneste, der kan skabe gyldig – og nødvendig - viden.

Den traditionelle professionsforståelse og vidensproduktionsform tenderer endvidere mod at forudsætte et meget klart skel mellem viden og politik, - en skillelinje, som et omfattende problematiseret i litteraturen. Socialt arbejde har som semi-profession været betragtet som en mindre autonom profession, hvor politikken har lagt rammer for arbejdets udførelse. En sådan mellemposition giver i særligt grad problemer, hvis man antager at der netop ikke er tale om klare skillelinjer mellem viden og politik: vekslende parter kan udnævne felter og analyser som hhv. politik og viden.

Spørgsmålet om anvendbar viden om f.eks. fattigdom og indsats i.f.t. samme bør udvikles i lyset af bl.a. disse skillelinjer.

1. refleksion: Forandringer I ulighedsbegrebet : temaer i relation til sociale problemer og social politik

Jeg skal argumentere for, at begrebet om ulighed (som her er analyseret i begrænset omfang) er et frugtbart kernebegreb i studiet af forandringer i sociale problemer i den sidste del af det 20 århundrede.

I konstruktionen af sociale problemer³² henvises der ofte til "det normale". Jeg skal her skitseagtigt fremhæve, at "retfærdiggørelse"³³ – og herunder retfærdiggørelse set i relation til ulighedsbegrebet

³⁰ Implikerende, at "praksisviden" ikke kan optræde som gyldig viden

³¹ Den RCT-baserede evidensforståelse knytter entydigt an til den traditionelle professionsforståelse, eks. "Virker Velfærden?"

³² En udbredt forståelse af et socialt problem er "an alleged situation that is incompatible with the values of a significant number of people who agree that action is needed to alter the situation" (Rubington og Weinberg, 1995:4)

kan udgøre en frugtbar tilgang til begribelse af, hvad der på givne tidspunkter bliver opfattet som sociale problemer.

Fattigdom kan bruges som eksempel.

Som illustreret indebærer forandringen i ulighedsbegrebet/temaet (således som det foreløbig er analyseret) fra middel perioden til den sene periode et skift i opfattelsen af hvilken gruppe, der er offer for uretfærdighed. I mellempærioden er den økonomiske og evt. anden omfordeling til den dårligere stillede gruppe retfærdiggjort af ulighedsargumentet. I kontrast hertil synes retfærdiggørelse med henvisning til "lige muligheder" at trække en langt snævrere grænse for den retfærdige omfordeling. Skala-tænkningen i mellempærioden fokuserer på og retfærdiggør relativt lige vilkår for alle, mens den sene periodes "lige muligheder", hvor friheds og ansvarligheds argumentet tenderer mod at etablere en grænse for omfordelingen, der bliver negativt afgrænset af frihed og ansvarlighed.

Et af de spørgsmål, der bliver aktualiseret heraf er: Opstår fattigdom et "nyt" socialt problem i den sene periode?

Spørgsmålet er begrundet af følgende: Fænomenet fattigdom bliver kun relevant som et socialt problem, når der trækkes en snævrere grænse retfærdiggørelse af omfordelingen, end den, der karakteriserer mellempærioden. I mellempærioden er idealet og retfærdiggørelsen målet for omfordelingen på et højere niveau for "kompensation", end fattigdomsniveauet.

Eller – for at udtrykke det anderledes – når det bliver nødvendigt at trække en klar linje mellem "normalsituationen" og social problemsituationen mht. indkomst, så opstår fattigdom som et socialt problem.

Et videre spørgsmål bliver aktualiseret: Er fattigdommen – konstrueret som et nyt socialt problem – blevet et nyt fænomen? Argumentet kunne være: Forandringen i ulighedsforståelsen i mellempærioden til fokus på lige muligheder i den sene periode involverer ikke blot skift i retfærdiggørelse i relation til redistribution, men også i relation til ansvarlighed og frihed. De samme figurer som er involveret i governance of freedom hos f.eks. Foucaults (1991), Åkerstrøm Andersen (2004) Villadsen (2005)). Fattigdom kan i denne sammenhæng – til forskel fra blot at blive anskuet som dårlige levevilkår - blive anskuet i lyset af evne og vilje til at håndtere de retfærdige kår.

Set i relation til velfærdsstatens udvikling – og særligt den universelle velfærdsstat – synes det helt centralt, at den gruppe, der er offer for uretfærdighed og u hensigtsmæssige omstændigheder i mellempærioden: hhv. de, der er i bunden af indkomst/levevilkårs hierarkiet og alle i samfundet i den sene periode forandres til hhv. mennesker globalt set og de, der lider af ulige muligheder. Det giver anledning til spørgsmål om retfærdiggørelsen af den universelle velfærdsstat forsvinder.

2. refleksion: Vækst i ulighed, social polarisering og fattigdom – og sociale problemer

I ovenstående tematisering af sociale problemer og socialpolitik er det kun den ene side af de gennemførte studier, der er blevet forfulgt.

Det blev indledningsvis vist, at der – især efter år 2000 – kan påvises en vækst i ulighed, social polarisering og fattigdom.

Den ovenfor gennemførte refleksion kan da anvendes til at indvende f.eks. at ulighedstemaet ikke er relevant aktuelt, samt at den gennemførte måling af fattigdom er i "utakt" med, hvad man kan

³³ Anvendelse af begrebet "retfærdiggørelse" er i nogen udstrækning inspireret af Thevenot og Boltanski

begrunde som fattigdom set som socialt problem. Eller mere generelt: der anvendes definitioner der refererer til begreber, der ikke (eller kun begrænset) fungerer som meningsgivende hverdagsbegreber – eller i hvert fald begreber anvendt i den politiske verden – i den betydning, som de oprinder fra. I forlængelse heraf kunne de gennemførte målinger anses som uinteressante.

Første tematisering kan imidlertid også suppleres med f.eks. det relationelle perspektiv, hvor en given begrebsudvikling og – anvendelse også må anskues i et strukturelt perspektiv – i stedet for ”blot” en historisk udvikling i almindelighed.

I dette strukturelle perspektiv vil udgangspunktet være, at positioner (baseret på kapitalfordeling) har ændret sig med den øgede sociale polarisering – samt, at man muligt ikke længere kan basere en analyse af ”det sociale rum” i en national kontekst alene. Forandringerne i positionerne – herunder øgning af afstanden mellem positionerne – kan antages at påvirke italesættelse af sociale spørgsmål, - herunder ulighed og fattigdom. Eller sagt på en anden måde, en bestemt italesættelse og udvikling i begrebsanvendelse kan også anskues ud fra spørgsmålet om magt og dominans.

Der skal ikke argumenteres for en simpel relation mellem en (spirende?) ny italesættelse af f.eks. fattigdom og øgning af afstanden mellem positioner i et socialt rum, f.eks. i form af at relativt små afstande skulle føre til en levkårs- og lighedsorienteret forståelse, mens store afstande skulle føre til en adfærds- og performance orienteret forståelse. F.eks. synes noget sådant ikke at kunne finde belæg i det historiske forløb. Denne problemstilling skal ikke uddybes yderligere her.

Det strukturelle og relationelle perspektiv skal her kort fremhæves som et væsentligt andet perspektiv i begrebet om – og viden om – sociale problemer. I det strukturelle og relationelle perspektiv er også den materielle side – som jo er et uhyre væsentligt aspekt i f.eks. levkårsforskningen og dennes forståelse af sociale problemer - integreret.

Jeg skal argumentere for en nødvendig integrering mellem denne tilgang og konstruktivistiske perspektiver, hvis der skal kunne gennemføres empiriske analyser, der er anvendbare i det sociale arbejde. Der er – set i relation til litteraturen om sociale problemer – ikke tale om at dette er nye problemstillinger, - der er snarere tale om, at undersøgelser fortsat befinder sig i adskilte³⁴ til forskel fra integrerede positioner.

Referencer:

Andersen, Hans Thor (2003): Globalisering, social polarisering og segregation; Storkøbenhavn som eksempel.

Andersen, Hans Thor (2005): Storbyens ændrede geografi, København.

Andersen, John og Jørgen Elm Larsen (1989): Fattigdom i velfærdsstaten. København: Samfundslitteratur.

Andersen, Niels Åkerstrøm (1999) *Diskursive analysestrategier* Frederiksberg: Nyt fra samfundsvidenskaberne

Arendt, Jacob Nielsen (2007): Fattigdom – en oversigt over begreber og danske analyser. CAST.

³⁴ F.eks. anvender fattigdomsforskning oftest en udelukkende definatorisk tilgang kombineret med empiriske undersøgelser af udviklingen, mens nyere forskning i socialt arbejde anvender en begrebsmæssig eller konstruktivistisk tilgang, - men ikke inkludere en interesse for udvikling i omfang af forskellige sociale problemer.

- Balibar, Etienne** "'Rights of Man' and 'Rights of the Citizen': The Modern Dialectic of Equality and Freedom" in *Masses, Classes, Ideas* (1994), pp. 39-59.
- Baulch, Bob** (2006): "The New Poverty Agenda: A Disputed Consensus", IDS Bulletin 37 Number 4, September 2006.
- Beck, Ulrich** (2002): *Fagre nye arbejdsverden*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Beck, Ulrich** (1997): *Risikosamfundet*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Best, Joel** (1994) *Troubling children : studies of children and social problems*, New York : Aldien de Gruyter , 1994
- Best, Joel** (2007) *Social Problems*, New York : W.W. Norton & Co
- Bourdieu, Pierre** (1995): *Distinktionen. En sociologisk kritik af dømmekraften*, København: Hans Reitzels Forlag.
- Bourdieu, Pierre** (1997): *Af praktiske grunde*, København: Hans Reitzels Forlag.
- Callinicos, Alex** (2000) *Equality*, Cambridge, Oxford and Malden: Blackwells Publishers
- Castells, Manuel** (1989): *The Informational City: Information, Technology, Economic Restructuring and the Urban-Regional Process*. Oxford: Blackwell.
- Clarke, John** and Janet Newmann (1997) *The Managerial State*, London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage publications
- Deacon, Alan** (2002) *Perspectives on Welfare*, Buckingham and Philadelphia: Open University Press
- Dean, Hartley** (ed) (2004) *The Ethics of welfare*, Bristol: The Policy Press
- Det økonomiske råd** (2006): *Dansk økonomi, efterår 2006*.
- Esmark Anders, Bagge Laustsen Carsten and Niels Åkerstrøm Andersen** (2005A) *Socialkonstruktivistiske analysestrategier*, Frederiksberg, Roskilde Universitetsforlag
- Esmark Anders, Bagge Laustsen Carsten and Niels Åkerstrøm Andersen** (2005B) *Poststrukturalistiske analysestrategier*, Frederiksberg, Roskilde Universitetsforlag
- Evetts, Julia** "The Sociological Analysis of Professionalism: Occupational Change in the Modern World" in *International Sociology* 2003, 18 395-415
- Foucault Michel** (1991) *The Foucault effect studies in governmentality with two lectures by and an interview with Michel Foucault* (edited by Graham Burchell, Colin Gordon, and Peter Miller), Chicago : University of Chicago Press , 1991
- Fook, Jan** (2002) *Social work. Critical Theory and Practice*, London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage-publications
- Förster, M. and d'Ercole** (2005): *Income Distribution and Poverty in OECD Countries in the Second Half of the 1990s*. OECD.
- Fraser, Nancy** (1997): "From Redistribution to Recognition? Dilemmas of Justice in a "Postsocialist" Age" in Fraser, Nancy (1997) *Justice Interruptus*", Routledge
- Gibbons, Michael**, Camille Limoges, Helga Nowotny, Simon Schwartzman, Peter Scott and Martin Trow (2005 (1994)) *The new production of knowledge*, London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage-publications
- Giddens, Anthony** (1994): *Modernitet og selvidentet*. Hans Reitzels Forlag.
- Goul Andersen, Jørgen** (2003): *Over-Danmark og Under-Danmark*, Århus, Århus Universitetsforlag.
- Gundgaard, Jens** (2007): *En kvantitativ undersøgelse af fattigdom i Odense Kommune*. CAST.
- Healy, Karen** (2005) *Social work theories in context*, Palgrave Macmillan

- Hamnett, Chris** (1996): Social Polarisation, Economic Restructuring and Welfare State Regimes. In *Urban Studies*, vol.33, no.8, 1407-1430.
- Hansen, Erik Jørgen** (1976) Danskernes levevilkår, København: Socialforskningsinstituttet
- Hansen, Erik Jørgen** (1984): *Socialgrupper i Danmark*, København: Socialforskningsinstituttet.
- Erik Jørgen Hansen**, Danskernes Levekår - 1986 sammenholdt med 1976, København: Reitzels Forlag, 1986
- Hansen, Erik Jørgen** (1989): Fattigdom. København: Socialforskningsinstituttet.
- Hansen, Erik Jørgen** (1990): *Den maskerede klassekamp*, København: Hans Reitzels Forlag.
- Hansen, Erik Jørgen** (1995): *En generation blev voksen*, København: Socialforskningsinstituttet.
- Hansen, Finn Kenneth** (2002): Hvad koster det at leve? – standardbudget for familier. CASA.
- Hansen, Finn Kenneth og Henning Hansen** (2004): ”At eksistere eller at leve”: Fattigdom og lave indkomster i Danmark - hvordan måler man fattigdom? København: CASA.
- Hjort, Katrin** (2005) *Professionalisering i den offentlige sektor*, Frederiksberg: Roskilde Universitetscenter
- Jensen, Per H.** (2007): Sammenhængskraft - den europæiske forbindelse. CCWS, notat.
- Jespersen, Peter Kragh** ”De professionelle, fagbureaukratiet og omstilling” i Bømler, T (red), 1995 *Sociale organisationer i en omstillingstid*, Kbh: Munksgaard-Rosinante
- Juul, Jonas Schytz** (2008): VKs skattelettelser giver 15 gange mere til de rigeste end de fattigste. AE rådet.
- Konnerup, Merete** ”De gode viljers utilstrækkelighed – virkning, evidens og socialt arbejde” i Ljunggren, Synnöve (red) *Empiri, Evidens, Empati – Nordiske röster om kundskapsutveckling i socialt arbete*, Nord 2005:5, Nordiska Ministerråd och Nopus (netudgave): 116-135
- Krogstrup, Hanne Kathrine** (2003) *Evalueringsmodeller*, Århus: Systime
- Koselleck, Reinhart** (2007): *Begreber, tid og erfaring*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Københavns Kommune** (2008): *Analyse af levevilkår og fattigdom i Københavns Kommune*.
- Københavns Kommune** (2007): *Analyse af levevilkår og fattigdom i Københavns Kommune*. (Bilag).
- Larsen, Jørgen Elm** (2004): *Fattigdom og social eksklusion*. SFI.
- Lasch, Christoffer** (1995): *The Revolt of the Elites – and the betrayal of Democracy*. W.W. Norton & Company Inc., New York.
- Lipski, Michael** (1980) *Street –Level Bureaucracy*, New York: Russel Sage Foundation
- Marshall, T. H.** (2003): *Medborgerskab og social klasse*. København: Hans Reitzels Forlag. (1. udgave 1950).
- Marcuse, Peter og Ronald van Kempen** (2000): *Globalizing Cities: A New Spatial Order?*, Blackwel Publishing.
- O’Loughlin, John (ed.)** (1996): *Social Polarization in Post-industrial Metropolises*. Berlin: Walter de Gruyter & co.
- Pahl, R.E.** (1988): Some remarks on informal work, social polarization and the social structure. In *International journal of Urban and regional research*, Vol. 12:247-267.
- Pawson, Ray** (2006) *Evidence-based Policy – A Realist Perspective*, London: Sage
- Ploug, Niels**, Ingrid Henriksen and Niels Kærgård (ed)(2004) *Den danske velfærdsstats historie*, København: Socialforskningsinstituttet
- Rasmussen, Tove** (2002) ”Levekår, livsformer og livsstil” ” in Niklasson, Grit *Socialfag for pædagoger*, 2002; København. Frydenlund

Rasmussen, Tove og Anders Bøggild Christensen (2008) Social polarisering i Århus kommune, Social Skriftsserie nr 9, Århus

Rubington, Earl (2003) The study of social problems-seven perspectives, New York : Oxford University Press

Sassen, Saskia (1991): The Global City: New York, London, Tokyo. New Jersey: Princeton University Press.

Sennett, Richard (1999): Det fleksible menneske. København: Hovedland.

Spector, Malcolm and John Kitsuse (1987) Constructing Social Problems, New York: Alain de Gruyter

Townsend, Peter (1979): Poverty in the United Kingdom. Pinguin. Harmondsworth.

Villadsen, Kaspar (2004) Det sociale arbejdes genealogi, København: Hans Reitzel³⁵s Forlag
“Virker velfærden?” I Mandag Morgen, Kbh: 2004

Winter, Søren (2005) Implementering og effektivitet, System Akademik

Åkerstrøm Andersen, Niels (1999) Diskursive analysestrategier Foucault, Koselleck, Laclau, Luhmann, Frederiksberg: Nyt fra Samfundsvidenskaberne

Åkerstrøm Andersen, Niels (2006) Borgerens kontraktliggørelse, København. Hans Reitzel